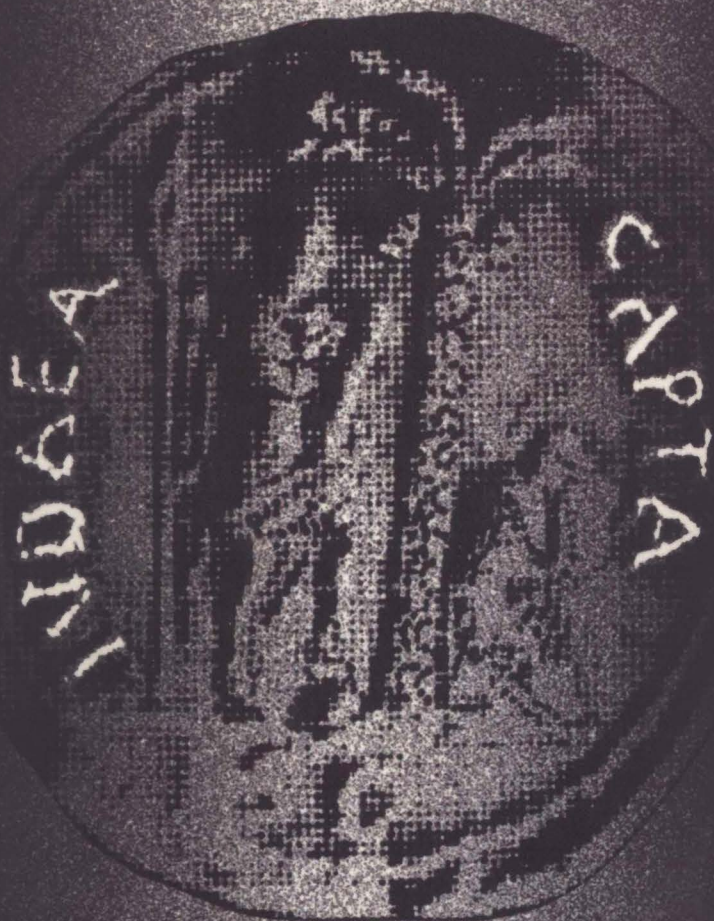

דניאל שוורץ

אגריפס הראשון

מלך יהודה האחרון

מבזלצן

מונוגרפיות בתולדות עם ישראל

דניאל שורץ

אגריפס הראשון

דניאל שוורץ

אגריפס הראשון

מלך יהודה האחרון

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים תשמ"ז

מונוגרפיות בתולדות עם ישראל

מפרסומי מרכז זלמן שזר

**המערכת: פרופ' מנחם שטרן (יו"ר), פרופ' שמואל אטינגר
פרופ' ראובן בונפיל, פרופ' משה בר, ד"ר ישראל ברטל, פרופ' יוסף הקר
צבי יקותיאל, ד"ר שלמה נצר**

מרכז המערכת: יצחק כהן

**עריכה לשונית והבאה לדפוס
יחזקאל חובב**

הדפסה חוזרת תש"ע

מסת"ב 8-045-227-965

**כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר
סדר מחשב: מרכז זלמן שזר; הדפסה: דפוס אליניר**

תוכן העניינים

7	רשימת הקיצורים הכיבליוגרפיים
9	הקדמה
	פרק ראשון
13	מבוא: דברי יוסיפוס על אגריפס
14	א. הפרק הראשון: קדמוניות היהודים יח, 126–255
	ב. הפרק האחרון: קדמוניות היהודים יט, 292–366
22	(סוף ספר יט)
27	ג. הפרק השני: קדמוניות היהודים יח, 256–309
32	ד. הפרק השלישי: קדמוניות היהודים יט, 1–277
38	ה. הפרק הרביעי: קדמוניות היהודים יט, 278–291
40	ו. מקורותיו של יוסיפוס על אגריפס: הערות ומסקנות
	פרק שני
47	תולדותיו של אגריפס מראשיתו ועד לירושת דודיו
47	א. אגריפס הצעיר ברומי
53	ב. אגריפס העני ביהודה
63	ג. סוף ימי טיבריוס ועליית קליגולה לשלטון
65	ד. השליש השני
67	1. הכרונולוגיה ונסיעותיו של אגריפס
68	2. האשמותיו של אגריפס נגד אנטיפס דודו
69	3. מעמדו, שטחי ממלכתו ותארייו
72	4. יהודה בימי קליגולה
	פרק שלישי
78	אגריפס בימי קליגולה
	א. מעשיו של אגריפס ביהודה בימי
78	קליגולה קיסר
85	ב. אגריפס והמאורעות באלכסנדריה בשנת 38
	ג. "צלם בהיכל": ניסיונו של קליגולה להציב את פסלו
90	בכית המקדש
	פרק רביעי
101	אגריפס, קלאודיוס ויהודי התפוצות
102	א. אגריפס ועליית קלאודיוס לקיסרות

105	ב. יהודי התפוצות בשנת 41
106	1. גירוש יהודי רומי
108	2. "משפטו" של אגריפס עם שונאי ישראל אלכסנדרוניים
111	3. קלאודיוס, אגריפס ו"השאלה היהודית" באלכסנדריה
	פרק חמישי
120	מלכות אגריפס ביהודה
120	א. הגבולות הכרונולוגיים
125	ב. הגבולות הגיאוגרפיים
126	ג. מינהל המדינה
130	ד. מדיניותו של אגריפס
	1. אגריפס ויהודי ממלכתו: הכיתות
130	(פרושים, צדוקים, נוצרים)
143	2. אגריפס והעולם הנוכרי
147	3. אגריפס והאימפריה הרומית
	פרק שישי
159	מותו, אחריתו ומקומו של אגריפס בהיסטוריה
159	א. מותו של אגריפס
163	ב. אחריתו של אגריפס מנקודת מבט רומית
168	ג. אגריפס והתפתחות הכנסייה הצעירה
171	ד. אגריפס ועם ישראל: ספרות חז"ל
185	ה. אגריפס במבט ההיסטוריה
	נספחים
191	א. עדויות לשוניות וסגנוניות לחלוקת המקורות
198	ב. מתי היה פומפוניוס פלאקוס נציב סוריה?
199	ג. על בית בייתוס וייחוסו של שמעון קנתרס
203	ד. קייפא וקנתרס (מאת רוברט ברודי)
209	ה. לכרונולוגיה של המלאכות אל גאיוס
212	ו. חיבורה הפילוני של איגרתו של אגריפס
214	ז. עוד לתאריך מותו של אגריפס
218	ח. כמה משליחי הנוצרים נהרגו בידי אגריפס?
223	ט. מבנה וכרונולוגיה בספר "מעשי השליחים"
226	י. מותו של אגריפס מבחינה רפואית
228	יא. ייחוסו של אגריפס על-פי ההלכה
233	מפתח

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

- E. Gabba, *Iscrizioni greche e latine per lo studio della Bibbia* - גאבה* (1958)
- מא"ג - פילון, "המלאכות אל גאיוס"
- מלח"י - יוסיפוס, "מלחמת היהודים"
- מעה"ש - "מעשי השליחים"
- "המרד הגדול" - המרד הגדול: הסיבות והנסיבות לפריצתו (בעריכת א' כשר; תשמ"ג) (קובץ מאמרים; רובם פורסמו כבר ובצילומיהם מופיע העימוד המקורי)
- E.M. Smallwood, *The Jews Under Roman Rule, From Pompey to Diocletian: A Study in Political Relations* (corrected ed., 1981) - סמלווד, היהודים
- idem, *Philonis Alexandrini Legatio ad Gaium* (1970²) - מא"ג
- "הפזורה היהודית" - הפזורה היהודית בעולם ההלניסטי-רומי (בעריכת מ' שטרן וצ' ברס; תשמ"ג)
- Josephus IX (Loeb Classical Library; ed. & trans. L.H. Feldman, 1965) - פלרמן
- קרה"י - יוסיפוס, "קדמוניות היהודים"
- Corpus Papyrorum Judaicarum* (3 vols.; edd. V.A. Tcherikover, A. Fuks & M. Stern; 1957-1964) - קורפוס*
- M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism* (3 vols., 1974-1984) - שטרן, מחברים
- E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ* (175 B.C. - A.D. 135) (revised English ed. by G. Vermes, et al.), I-III (1973-) - שירר
- ANRW - *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*
- HUCA - *Hebrew Union College Annual*

★ מצוטט לפי מספר הטקסט או לפי עמוד.

- IEJ – *Israel Exploration Journal*
 JQR – *Jewish Quarterly Review*
 LSJ – *A Greek-English Lexicon* (edd. H. G. Liddell, R. Scott & H. St. Jones; 1940⁹)
 MGWJ – *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums*
 *OGIS – *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae* (2 vols.; ed. W. Dittenberger, 1903–1905)
 **PWRE – *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (edd. G. Wissowa et al., 1893- - -)

הקדמה

טרם נתפרסם מחקר מקיף על אגריפס הראשון.¹ יש אמנם כמה מחקרים מפורטים וחשובים על מלך זה (במיוחד על הפרק האחרון, המלכות, של חייו),² ואף נכתבו עליו סקירות כלליות רבות.³ אבל לצד הספרים הרבים על הורדוס סבו, ועל דמויות אחרות בנות התקופה (כגון הורדוס אנטיפס ופונטיוס פילאטוס, אשר כל אחד מהם זכה ליותר ממונוגרפיה אחת), יש לתמוה על כך שהמחקר הזניח באופן יחסי את המלך האחרון של יהודה, אשר ימיו היו 'תקופת-הזוהר האחרונה בהיסטוריה המדינית של עם ישראל בזמן העתיק... (וגם) הנסיון הרציני ביותר שנעשה לפשר בין הקיסרות הרומית ובין

- 1 אני מדגיש "נתפרסם": אני מתעלם כאן מחיבור משוכפל (W. Wirgin, *Herod Agrippa I: King of the Jews*, I-II [1968]), שהוכן לצרכים הפנימיים של ה-Leeds University Oriental Society (לפי העטיפה של ה-Annual של אותה אגודה, כרך ו [1966-1968] (1969)). לכמה הערות וביקורת, ראה: L. H. Feldman, *Josephus and Modern Scholarship (1937-1980)*, pp. 326, 928. הצעותיו הקודמות של המחבר, אשר העיקרית שבהן לענייננו היא ייחוס מטבעות המרד הגדול ("חרות ציון", "לגאולת ציון") לאגריפס הראשון (!), עם כל המשתמע מכך (The History of Coins and Symbols in Ancient Israel [1958], pp. 121-140), חוזרות ומפותחות לאורך ולרוחב במונוגרפיה זו, אף על-פי שהן נידחו בהחלטיות על-ידי כל המומחים, ולכן לא אתייחס אליהן (כמו שהמעין אצל וירג'ן יגלה שהוא לא התייחס למבקרי). ראה, במיוחד: J. Meyshan, in: *The Dating and Meaning of Ancient Jewish Coins and Symbols* (1958), pp. 35-41 (= idem, *Essays in Jewish Numismatics* [1968], pp. 61-67); L. Kadman, *ibid.*, pp. 57-61 (& cf. A. Kindler, *ibid.*, pp. 19-28, 73-80); H. St. J. Hart, *Journal of Semitic Studies*, V (1960), pp. 170-171; J. Starcky, *Revue biblique*, LXVII (1960), pp. 305-306. מלבד החיבור האמור, מצאתי רק ספר אחד על אגריפס, רומן פיקטיבי, על התקופה עד מות טיבריוס (J.G. Swan, *Herod Agrippa: A Tale of Palestine and the Roman Empire* [1951]).
- 2 אציין שניים במיוחד: מ' שטרן, "מלכותו של אגריפס הראשון", בתוך: "והנה אין יוסף" – קובץ לזכרו של יוסף אמוראי (1973), עמ' 117-135; E. Ciaceri, "Agrippa I° e la politica di Roma verso la Giudea", *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, LXXVI (1916/1917), pp. 687-724 (& in: idem, *Processi politici e relazioni internazionali* [1918], pp. 319-362).
- 3 מלבד אלה שבכל ספר על התקופה (אשר המפורטות ביותר הם של שירר וסמלווד – ראה ברשימת הקיצורים), יש להזכיר שתי סקירות מיוחדות: E. Jaccard, *La Liberté chrétienne*, IX (1906), cols. 65-81; M.P. Charlesworth, *Five Men: Character Studies from the Roman Empire* (1936), pp. 3-30.

האומה היהודית⁴. גם בתולדות הנצרות מילא אגריפס תפקיד חשוב ביותר. לפי ספר 'מעשי השליחים' הוא רדף את הכנסייה הירושלמית והרג את השליח הראשון, ובכך זירז את העתקת מרכזה של הכנסייה מירושלים אל מחוץ לארץ-ישראל. על כן עוד יותר מפתיע חסרון מחקר שלם על אגריפס הראשון. הנני מקווה שהניסיון המוגש כאן יתרום במידת-מה למילוי החסר.

אולם עלי להודות, שחיבור זה לא נולד מתוך מגמה ללמוד וללמד את פרשת אגריפס. במרכז ענייני עמד יוסיפוס – המקור העיקרי שלנו על אגריפס. החיבור נולד עקב קריאת מונוגרפיה חדשה על פונטיוס פילאטוס. מצד אחד הרשימה אותי התועלת שברכיזו כל החומר הידוע על דמות חשובה, אך מצד שני הסתייגתי מן הדרך שבה השתמש המחבר בכתבי יוסיפוס.⁵ אחרי מחשבה, ראיתי שהתרשמתי זו, על שני צדיה, תקפה גם לגבי המונוגרפיה האחרונה על הורדוס אנטיפס.⁶ על כן חשבתי לנסות אף אני לחבר ספר שימושי מעין זה, אך על-פי דרכי שלי כחקר יוסיפוס, כפי שהתגבשה בשנים האחרונות.

לחיבור זה יש איפוא יומרה מסוימת: לא רק לשחזר את חייה ואת מלכותה של הדמות החשובה הזאת, אלא גם להדגים גישה לניתוח דברי יוסיפוס בפרט, ולחקר התקופה בכלל (דרך משל, גישתי לפילון יותר ספקנית מן המקובל בזמן האחרון).⁷ הנני מודה, שלא כל מה שהצעתי לגבי יוסיפוס, מקורותיו ושיטותיו, כמו גם בנוגע לנושאים אחרים, מוכח בהוכחות מוכרחות ומתמטיות. אבל נראה לי, שהדברים המוצעים כאן הם הסבירים ביותר לפי ידיעותינו היום. ואם יתברר שנשתבשתי בעניין כלשהו, אוכל

- 4 מ' שטרן, בתוך: תקופת בית הורדוס (בעריכת מ' אבייונה וצ' ברס; תשמ"ג), עמ' 102 (ובדומה במאמרו הנ"ל [לעיל, הערה 2], עמ' 120).
- 5 לביקורתי על J. P. Lémonon, *Pilate et le gouvernement de la Judée. Textes et monuments* (1981), pp. 146–148 (IEJ, XXXIII (1983)), ראה: H. W. Hoehner, *Herod Antipas* (1972).
- 7 כוונתי במיוחד לדעותיהם של א"מ סמלווד וא' כשר, אשר העניקו לנו תרגומים ופירושים היסטוריים נאים ל"מלאכות אל גאיוס" (ובמקרה האחרון גם ל"נגד פלאקוס"); ויכוחים שונים עמם מובאים בהערות לפרקים ג-ד ובנספחים ה-ו. באופן כללי אציין, שקשה לי לקבל את הנחותיו של כשר, בפרק על "מהימנות הכתיבה ודיוקה" שבמבוא לתרגומו לשני הכתבים האמורים (בתוך: פילון האלכסנדרוני – כתבים, א [בעריכת ס' דניאל-נטף; תשמ"ז], עמ' 16–17), כאילו העובדות שפילון היה "סופר מוכשר מאין כמוהו ביכולת התיאור והניתוח", ושהוא עצמו נטל חלק פעיל במאורעות שאותם הוא מתאר, "מבטיחות" דווקא את מהימנות דבריו. ההיפך נראה יותר סביר. אף קשה בעיני להניח עם כשר, שהעובדה שפילון היה פילוסוף ("איש מוסר ומצפון ממדרגה ראשונה") מבטיחה כתיבה היסטורית מהימנה: הפילוסופיה של פילון התבטאה, כידוע, לא כל כך בפשוטו של מקרא כי אם במיבנו האליגורי... וראה להלן, פרק ג, הערה 37.

הקדמה

להתנחם בכך שאיש לא יאשים אותי – כמו שהאשים אחד מגדולי הדור חוקר צעיר במקצוע קרוב⁸ – שחסר לי האומץ לטעות, שהוא גם, לפעמים, האומץ לצדוק.

ראשיתו של ספר זה לפני כארבע שנים, כאשר שמתי לב למעבר מ"דיקיארכיאה" ל"פויטיאולי" בקדה"י ית, 160–161 ולהשלכותיו האפשריות (ראה להלן, עמ' 17–18). הרבה אנשים סייעו לי בדרך הארוכה הזאת. בראש ובראשונה יש להזכיר את מורי פרופסור מנחם שטרן, המעודד אותי תמיד והמוכן בכל עת לתרום ידע וייעוץ; הוא גם קרא את כתב־היד והעיר הערות חשובות, ואף נטל חלק בהגהת החיבור לפני הדפסתו. כמו כן אודה לפרופסורים יעקב משורר ולואיס פלדמן, ולידידי ד"ר רוברט ברודי, פנחס מגדל, ד"ר פרץ סגל וד"ר דוד סתרן, אשר נשאו ונתנו עמי בהרבה סוגיות של הספר; ד"ר ברודי אף טרח וחיבר מחקר מעמיק המופיע כאן כנספח ד, וכך אף ידידי ד"ר שמואל אדלר תרם מזמנו כדי לספק את עיקרו של נספח י. לכולם נתונה תודתי הלבבית. כמובן, אין להעמיס על האנשים הנזכרים אחריות כלשהי לתוכן הספר, או להבין שהם דווקא מסכימים לדרכי בכלל או למסקנותי הספציפיות.

אודה גם למרכז זלמן שזר, ובמיוחד למנהלו מר צבי יקותיאל, למרכז הפרסומים מר יצחק כהן, למר יחזקאל חובב אשר טיפל בעריכה הלשונית ובהבאה לדפוס, ולגב' אתי בצון, אשר שקדה על ההדפסה; כאן מצאנו מקצועיות ודרכי נועם במקום אחד. ובעקבות סיום הקדמתו של פרופסור שליט ז"ל לספרו הגדול על סבו של אגריפס, אחתום בהבעת התקווה, שגם מי שירצה לדון אותי ברותחין על שום חילול קודשי האומה (לפי דעתו), בכל זאת ישמע את הדברים בנחת ובכובד ראש. הספר מוקדש לזכרן של אמי וחותנתי ע"ה, אשר ליזו את הכנתו ולא זכו לראותו.

ירושלים, י' בסיוון תשמ"ז

ד"ש

8 ראה: A. Momigliano, *Quinto contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*, II (1975), p. 927 (= *Classical Review*, LVII [1943], p. 74)

פרק ראשון

מבוא: דברי יוסיפוס על אגריפס

מקורות רבים עומדים לרשותו של הבא לשחזר את חייו ואת פועלו של אגריפס הראשון. מלבד התיאור הבסיסי ב"קדמוניות היהודים" ליוסיפוס, יש גם הרצאות חשובות, אם כי קצרות ביחס, בספרו "מלחמת היהודים", בשני ספריו ההיסטוריים של פילון האלכסנדרוני ("נגד פלאקוס" ו"המלאכות אל גאיוס") ובספר "מעשי השליחים" שבברית החדשה. לאלה מצטרפות עדויות שונות של היסטוריונים רומיים (בעיקר קאסיוס דיו), של הספרות התלמודית, ושל אחת מ"עלילות קדושי אלכסנדריה". יש גם כתובות ומטבעות, וכן שרידים ארכיטקטוניים של מפעלי בנייה שלו, ולכל אלה מצטרפות העדויות הרבות המעידות על עולמו וקורותיו, גם אם הן אינן מתייחסות אליו ישירות.

אולם עם כל שפע החומר, מקור אחד בלבד מספק תיאור פחות או יותר שלם ורצוף, בעוד האחרים מספקים רק פרורים – אף שלעיתים יקרים הם מאוד – המשלימים או מתקנים אותו. הכוונה, כאמור, לתיאור הארוך שב"קדמוניות היהודים", ומן הדין שנקדיש לו תשומת לב מיוחדת בראשית דרכנו. כפי שהוסבר בהקדמה, ניתוח מפורט של מקור זה יאפשר לנו להעריך את היסודות אשר עליהם יושבת וייבנה כל ניסיון לשחזר את חייו ופועלו של אגריפס.

התיאור הארוך (קדה"י יח, 126–309 וכל ספר יט) נחלק, באופן כרונולוגי וטבעי, לחמישה חלקים:

- (א) "קדמוניות היהודים" יח, 126–255: מראשית ימי אגריפס ועד להמלכתו על שטחי הורדוס אנטיפס (39 לסה"נ).
- (ב) שם, 256–309: פרשת "צלם בהיכל" בסוף ימי הקיסר גאיוס קליגולה (39/41 לסה"נ).
- (ג) "קדמוניות היהודים" יט, 1–277: רצח קליגולה, עליית קלאודיוס לקיסרות והמלכת אגריפס על יהודה (41 לסה"נ).
- (ד) "קדמוניות היהודים" יט, 278–291: הכרזות קלאודיוס בדבר זכויות היהודים.

אגריפס הראשון, אשר מלך על חלקים של ארץ-ישראל משנת 37 לסה"נ ועל כולה משנת 41 ועד למותו כעבור שלוש שנים לערך, היה דמות שעמדה בין קוטבי המאה הראשונה. הוא התייחס על בית הורדוס אך גם על בית חשמונאי; הוא גדל והתחנך ברומי בין בני הקיסרים, אך נשלח ליהודה למלוך על עמו המרדני; הוא רדף את הכנסייה הנוצרית הצעירה אך קנאי ירושלים גינוהו כזר; ימיו השלווים ביהודה, אחרי סערות ימי פונטיוס פילאטוס וקליגולה, היוו מעין פרשת דרכים עבור יהודים ורומיים כאחד, אך הדרך שהלכו בה לאחר מותו הביאה, כעבור דור של חיכוכים, למלחמה ולחורבן. בספר זה נחקרים חייו של אגריפס וקורותיו. הדיון מושתת על בחינת מקורותיו, מגמותיו ושיטותיו של יוסף בן מתתיהו, אשר כתביו מספקים – לצד ידיעות חשובות מכתבי פילון והיסטוריונים רומיים, מפפירוסים ומכתורבות – את מירב הנתונים על אודות מלכה האחרון של יהודה.

דניאל שוורץ הינו מרצה בכיר בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. מחקריו, העומדים ברקעו של ספר זה, עוסקים בתחומים שונים של תולדות ישראל בימי בית שני: ביוסף בן מתתיהו, שיטותיו ומגמותיו, בגישות כלפי השלטון הרומי, במגילות מדבר יהודה ובכברית החדשה, בכרונולוגיה של התקופה הרומית, ועוד. הוא נולד בשנת 1952, נשוי ואב לחמישה ילדים.

בעטיפה – מטבע של אספסיאנוס קיסר:

יהודה הכבושה

עטיפה: גדעון דן

0 01850000001 7
-א-185-1